

Z historie Poláků v České republice

Mečislav Borák

In: *Češi, Slováci a Poláci na Těšínsku a jejich vzájemné vztahy*. Opava, Slezský ústav SZM v Opavě v nakladatelství Tilia 1997, s. 22-32.

Historie polské menšiny v České republice je úzce spojena s vývojem vztahů mezi Polskem a někdejší Československem, neboť na úrovni těchto vztahů do značné míry závisela a zároveň je i ovlivňovala. Až do rozpadu rakousko-uherské monarchie žili na historickém území Těšínska, v jehož dnešní české části je polská menšina v ČR v podstatě soustředěna, Poláci vedle Čechů, Němců a Židů v relativní shodě. Vědomí historické příslušnosti tohoto území k českému i k polskému státu však postupně sehrávalo svou roli, zvláště na konci minulého století, kdy zde vrcholil proces formování novodobých národů. Agitační činnost z polského centra v blízkém Krakově byla úspěšnější než vliv českých středisek národního hnutí. K tomu přistupovala rozsáhlá migrace obyvatel z Malopolska, zvláště z Haliče, spojená s prudkým rozvojem průmyslu na Ostravsku. Nešlo vlastně o cizince, neboť se stěhovali v rámci jednoho státu. Právě oni velmi snadno podléhali v českoněmeckém prostředí Ostravska odnárodnění, aby se mohli lépe uplatnit, nebo se po čase zase vraceli zpět domů. Naproti tomu autochtonní Poláci, jejichž rody byly na Těšínsku usedlé po několik staletí, odnárodnění odolávali. Stále zde existovalo i značné množství obyvatel s dosud nevyhraněným národním vědomím, což se projevovalo v prudkých zvratech počtu příslušných národností v obcích na Těšínsku při každém sčítání lidu. Poslední rakouské sčítání z roku 1910 zaznamenalo na historickém území Těšínska 234 tisíc Poláků, 116 tisíc Čechů a 77 tisíc Němců, z toho na pozdější československé části Těšínska žilo 140 tisíc Poláků, 113 tisíc Čechů a 34 tisíce Němců. Hlavním kritériem pro stanovení národnosti tehdy ovšem byla obcovací řeč.

Spory o státní začlenění Těšínska po první světové válce, zjiřené zásahem československé armády a teroristickou činností bojůvek obou stran, byly rozhodnuty až v roce 1920 arbitrážním výrokem konference dohodových mocností, jemuž se Polsko i ČSR podřídily. Těšínsko bylo rozděleno, ale pocit

křivdy byl na polské straně mnohem silnější, neboť v ČSR zůstala početná skupina Poláků, kteří v řadě obcí Těšínska dokonce převažovali. V celkové národnostní struktuře obyvatel Československa však tvořili pouhých 0,8 %. Podle sčítání lidu v roce 1921 žilo v ČSR asi 75 tisíc Poláků, soustředěných převážně na Těšínsku a na Ostravsku. Ve skutečnosti jich zde žilo nejméně 110 tisíc, neboť se nacházeli též v početné skupině cizích státních příslušníků i mezi těmi, kteří při sčítání lidu proklamovali slezskou národnost. Mnozí z místních Poláků totiž na protest proti rozdělení Těšínska odmítali přijmout československé občanství a uvádí se, že asi 12 - 14 tisíc Poláků po začlenění části Těšínska k ČSR odešlo či bylo přinuceno odejít do Polska, což se týkalo do značné míry příslušníků inteligence a jejich rodin. Polské prameny odhadují počet Poláků, kteří v ČSR zůstali, na nejméně 132 tisíce.

Vztahy mezi Polskem a Československem byly tedy od počátku zatíženy sporem o Těšínsko, jehož důsledkem bylo vytvoření polské menšiny v ČSR. Ta se stávala důležitým argumentem v diplomacii obou států. V polovině dvacátých let byla ratifikována mezistátní úmluva o postavení polské menšiny v Československu, jež upravovala nabývání státního občanství, umožňovala amnestii politických přečinů atd. Rovněž československé zákony, patřící v té době v Evropě k nejliberálnějším, zajišťovaly národnostním menšinám rovnoprávnost a podíl na řízení veřejných záležitostí. Naplnění těchto práv bylo však mnohde jen formální, neboť záviselo na postupu místních správních orgánů. Ty často zvýhodňovaly "státotvorné" obyvatele české národnosti, jak se ukázalo například v období hospodářských krizí, kdy byli příslušníci národnostních menšin postiženi mnohem vyšší nezaměstnaností.

Sčítání lidu v roce 1930 zjistilo v ČSR asi 81 tisíc Poláků, žijících většinou v okresech Český Těšín, Fryštát a Frýdek (asi 77 tisíc). Protože bylo opět možné hlásit se k několika druhům slezské národnosti a stále zde dosud žilo hodně Poláků s polskou státní příslušností, jednalo se ve skutečnosti o asi 100 tisíc Poláků. Polští historikové ovšem odhadují skutečný počet Poláků žijících před válkou v ČSR na zhruba 150 tisíc, pracovníci polského konzulátu v Moravské Ostravě hovořili o nejméně 200 tisících a propaganda polského ministerstva zahraničí v době úřadování ministra Józefa Becka operovala s cifrou 250 tisíc

Poláků. Polská menšina se stávala předmětem politických spekulací v mocenských hrách, jež se v polovině třicátých let začaly v Evropě rozehrávat.

Dosavadní chladné polsko-československé vztahy se stávaly stále napjatějšími, pokusy o vzájemné sblížení byly jen sporadické a nevýznamné. Již v roce 1932 žádal ministr Beck přiznání široké autonomie Polákům v ČSR a vztahy obou zemí se dále zhoršily. Ovlivňovaly je výrazně vazby zahraniční politiky na Německo a SSSR, neboť polské i československé zájmy při hledání vlastní bezpečnosti byly v mnohém protikladné. Ke kritickému vyostření vzájemných vztahů došlo zvláště poté, co byla v lednu 1934 uzavřena polsko-německá smlouva o neútočení. Po uzavření spojenecké smlouvy mezi Československem a SSSR v květnu 1935 se zhoršení československo-polských vztahů ještě dále prohloubilo.

Polská vláda nastoupila ostrý protičeskoslovenský kurs a polská menšina v ČSR jí měla posloužit jako argument pro připojení Těšínska k Polsku. Polské ministerstvo zahraničí řídilo protestní manifestace Poláků na Těšínsku u příležitosti 15. výročí československé vojenské akce z ledna 1919, došlo k demolování českých škol ve smíšených obcích Těšínska, k sabotážím na železnici a dalším diverzním akcím, řízeným hlavním štábem polské armády. Zcela se změnil tón oficiální polské propagandy, která psala o Těšínsku jako o odvěké polské zemi a líčila situaci Poláků v ČSR jako soustavné pronásledování ze strany československých úřadů. K hlavním organizátorům nacionálně zaměřených akcí patřil nový polský generální konzul v Moravské Ostravě Leon Malhomme, z jehož iniciativy se vytvořila volební koalice polských politických stran, která se (s výjimkou polských socialistů) připojila k autonomistickému bloku slovenských hlinkovců.

Je pochopitelné, že polské akce vyvolaly protitlak nejen ze strany státních úřadů, ale docházelo též k aktivizaci českých nacionálních sdružení a spolků. S poukazem na zabezpečení obranyschopnosti státu byli z Těšínska přeloženi do vnitrozemí mnozí železničáři polské národnosti, konzul Malhomme musel být na žádost československé vlády odvolán. V odpověď na hrozbu ozbrojeného vystoupení tajné organizace vytvořené z řad Poláků na Těšínsku byly zde zesíleny vojenské posádky a stanoviště četnictva a pohraniční stráž. Hrozba konfliktu byla naštěstí záhy zažehnána.

Postavení Poláků v předválečné ČSR bylo v mnohém ohledu složité, ale rozhodně se nejednalo o systematickou perzekuci s cílem jejich likvidace jako samostatné národnostní skupiny, jak to líčila dobová propaganda. V porovnání s Němci či Maďary byli nepočtení, navíc ekonomicky slabí, neboť z hlediska sociální struktury převažovali mezi nimi dělníci a kovorolníci, tvořící podstatnou část osazenstva dolů a hutí Ostravsko-karvinského revíru. Polskou inteligenci v ČSR tvořilo především asi 500 učitelů, z ostatních povolání například v roce 1929 to byli jen 2 advokáti, 3 lékaři, několik soukromých úředníků, duchovních atd. Až koncem 30. let se tento obraz poněkud zlepšoval, zvláště o technickou inteligenci a podnikatele. Stojí za zmínku, že z hlediska náboženského vyznání tvořili vedle katolíků zhruba třetinu Poláků v ČSR evangelíci, což bylo a dosud je značně odlišné od poměrů v Polsku.

K polským politickým stranám v ČSR patřil Svaz slezských katolíků, agrární Lidová strana a Polská socialistická dělnická strana, polští komunisté byli součástí KSČ. Právě komunisté měli mezi Poláky v ČSR vzhledem ke zmíněné sociální struktuře polské menšiny značný vliv. Měli svého poslance v pražském parlamentu, podobně jako slezští katolíci, polští socialisté či Lidová strana. Další mandáty získali někdy Poláci koaličním spojením s československými politickými stranami, se sociálními demokraty a agrárníky.

Národnostní politika ČSR poskytovala menšinám značná práva ve smyslu jazykového zákona i dalších zákonů týkajících se školství, kultury aj. Například ve školním roce 1937/38 měli Poláci na Těšínsku 90 obecných škol, 11 škol měšťanských, 72 školy mateřské, 12 živnostenských pokračovacích škol, 13 lidových hospodářských škol, reálné gymnázium, hospodářskou, průmyslovou a obchodní školu, učitelský ústav a ústav pro vzdělávání učitelek mateřských škol. Prostředky na financování polského školství přidělované státem nestačily celý tento rozsah pokrýt, takže polské soukromé školy, většinu mateřských a pokračovacích škol subvencovala polská Matice školská a další organizace, včetně prostředků získávaných z Polska. Velmi široká byla polská kulturní a osvětová činnost, působily zde četné polské čítárny a knihovny, vzniklo sdružení umělců, v roce 1937 byly v ČSR například 102 polské pěvecké sbory. Početné byly též polské tělovýchovné, sportovní a mládežnické organizace, nebo polské požárnické sbory. Polští harceři, obdoba čs. skautů, měli v polovině 30. let v 75

oddílech přes 2 tisíce členů, podobně jako tělovýchovné sdružení Síla pro starší dělnickou mládež. Své tělovýchovné a mládežnické organizace měli komunisté, katolíci i evangelíci, registrováno bylo 20 polských sportovních klubů. K silným organizacím patřil též polský Sokol a turistické sdružení Slezský Beskyd. Velmi pestrý obraz poskytoval polský místní tisk. Například v roce 1935 vycházelo na Těšínsku 20 polských časopisů o celkovém nákladu asi 45 tisíc výtisků. Šlo především o listy polských politických stran, tisk polských národních stran byl dotován polským konzulátem.

Pro existenci a rozvoj polské menšiny v ČSR mělo mimořádný význam vyspělé družstevnictví, především spotřební, rolnické a kreditní. Nejsilnější družstvo - Ústřední spotřební sdružení v Lazích - sdružovalo například v roce 1931 přes 17 tisíc členů a vlastnilo 117 obchodů s obratem přes 40 milionů korun. Další podobná sdružení byla ve Stonavě a Karviné. Polské družstevní spořitelny a půjčovny měly asi 40 pokladen s více než 20 tisíci členy, četná byla též rolnická sdružení, rolnicko-obchodní společnosti, elektrifikační družstva aj. Ve 30. letech však polské družstevnictví začalo upadat a hledalo možnosti půjček a subvencí v Polsku.

Nelze popřít, že přes mimořádně bohaté a všestranné projevy rozvoje polské národnostní menšiny v ČSR existovaly zároveň i projevy necitlivého přístupu úřadů, nepochopení či záměrného úsilí o urychlení přirozených asimilačních procesů. Nástrojem tohoto tlaku byly především některé české nacionální organizace a spolky, někdy však též správní orgány. U nich šlo například o složité formality potřebné k přiznání československého státního občanství, o odkládání obecných voleb až do roku 1923, o jmenování správních komisí v obcích, kde výsledky voleb odporovaly "zájmům československého státu", o preferování Čechů při jmenování členů okresních zastupitelství a dalších orgánů, o využívání agrární reformy a nostrifikace atd.

Po uklidnění napětí z poloviny 30. let došlo v národnostní politice ČSR k řadě vstřícných kroků vůči polské menšině. Byli například přijati zpět do zaměstnání někteří polští učitelé propuštění za činnost v polských nacionálních organizacích, bylo přislíbeno otevření polských tříd, v nichž klesl počet žáků pod úředně stanovené minimum, zmírnily se cenzurní zásahy, český tisk omezil útoky proti polskému konzulátu v Moravské Ostravě. V únoru 1937 vydala Hodžova vláda

prohlášení o nových zásadách národnostní politiky, podle nějž mělo dojít k dalším vstřícným opatřením v oblasti kultury a osvěty. V listopadu 1937 byl povolen návrat zpět na Těšínsko polským železničářům přeloženým do vnitrozemí ČSR, byl zvýšen počet Poláků v místní správě obcí, polské gymnázium v Orlové začal udržovat čs. stát. Poláci v ČSR vyšli vstříc obnovením činnosti Dorozumivacího výboru polských stran v Československu, jehož rezoluce se sice zasazovaly o zlepšení postavení Poláků v ČSR, ale v mezích loajality vůči čs. státu.

Zklidnění situace bylo však jen dočasné. Počátkem roku 1938 se obě polské nesocialistické strany v ČSR sjednotily do Svazu Poláků v Československu, který podle vzoru henleinovců vystoupil s požadavkem rozsáhlé autonomie, jež otevřeně směřoval k revizi hranic na Těšínsku. Ač na jaře 1938 československá vláda oficiálně sdělila, že je ochotna poskytnout polské menšině stejná práva a zvláštní úpravy, jaké si vydobyli Němci, a byla postupně ochotna jednat i o dalších ústupcích, k žádné dohodě nedošlo, neboť polská menšina teď již požadovala autonomii. Její zástupci koordinovali na pokyn z Varšavy svůj postup s německou menšinou a se slovenskými autonomisty. Poláci odmítli nový národnostní a jazykový statut z července 1938 a předali své autonomistické požadavky též Runcimanově misi, které měla sehrávat úlohu neoficiálního arbitra v česko-německém konfliktu.

V Polsku se rozvinula mohutná propagandistická kampaň za připojení čs. části Těšínska, polský stát dokonce organizoval bojový a diverzní výcvik Poláků z ČSR, jejichž ozbrojené oddíly hodlal využít v případě vojenského konfliktu. K tomu však již nedošlo, neboť počátkem října 1938 československá vláda pod tlakem mnichovských událostí přijala i ultimátum polské vlády a počátkem října 1938 postoupila Polsku značnou část historického území Těšínska, politické okresy Fryštát a Český Těšín včetně několika obcí okresu Frýdek.

Poláci na Těšínsku své přiřazení k Polsku většinou s nadšením uvítali, i když se později začala objevovat nespokojenost s některými jevy - například se zhoršením sociálních poměrů některých skupin obyvatel, s podhodnocením koruny vůči zlatému při výměně oběživa, s omezením demokratických prvků ve veřejném a politickém životě, s komisařskou správou obcí, s obsazováním klíčových funkcí přistěhovalci z vnitrozemí Polska na úkor místních Poláků atd. Občané německé a české národnosti byli hospodářsky diskriminováni,

vyvlastňování, propouštění ze zaměstnání a nucení k vysídlení, veškeré jejich národnostní projevy včetně školství, kultury či veřejného užívání mateřské řeči byly zakázány. Odhaduje se, že v době záboru bylo z Těšínska přinuceno odejít do zbytku ČSR přes 30 tisíc Čechů. Opět se zde rozhořely bratrovražedné boje teroristických bojůvek, jež si vyžádaly řadu obětí na obou stranách. Teprve hrozba konfliktu s Německem poněkud zklidnila zjitřené vášně a na mnoha místech Těšínska dokonce docházelo k projevům česko-polské spolupráce při organizování přechodů hranic z protektorátu do Polska pro několik tisíc československých emigrantů ohrožených nacistickým režimem nebo usilujících o účast v boji proti nacistům v zahraničních armádách.

Období polského záboru Těšínska netrvalo ani celý rok, neboť už v prvních dnech světové války v září 1939 bylo území dobyto hitlerovským Německem a vzápětí přičleněno přímo k Německé říši. Okupační režim nacistů předpokládal rychlou germanizaci této oblasti, proto byl ostře perzekučně zaměřen proti místním obyvatelům slovanských národností. Nejvíce byli postiženi právě Poláci, neboť byli zbaveni majetku, museli ze svých platů a mezd odvádět dodatečné daně, byli omezováni v řadě základních občanských práv, vysídlováni, trestáni podle zostřeného zákonodárství pro Poláky a Židy a vystaveni nebezpečí přímé fyzické likvidace. Postavení Čechů bylo o něco příznivější, i když ani oni neměli žádná národní práva. Nelze se tedy divit, že naprostá většina zdejších obyvatel se v této atmosféře strachu a nejistoty uchýlila k taktickému manévru umožňujícímu přežití a přijala podmíněčný zápis k německé státní příslušnosti prostřednictvím tzv. volkslisty.

Vysokým počtem obětí nacistické perzekuce patří Těšínsko k nejvíce postiženým oblastem naší republiky. Oběti z řad místních Poláků byly několikrát větší než u místních Čechů, nacisté jich zahubili nejméně 1400, často při hromadných likvidačních akcích a veřejných popravách. Další 300 Poláků z Těšínska bylo zavražděno v souvislosti s tzv. katyňským zločinem sovětskou bezpečností, neboť se v září 1939 při ústupu před nacisty dostali do sovětského zajetí. K obětem musíme ještě připočítat nejméně tisíc dalších mrtvých, kteří zahynuli v řadách německého wehrmachtu, do nějž museli proti své vůli narukovat, nebo zůstali nezvěstní v zajateckých táborech.

Vysoký počet obětí mezi Poláky byl způsoben nejen zostřeným nacistickým zákonodárstvím, ale byl též reakcí nacistů na silné polské odbojové hnutí, jež na Těšínsku vyvíjelo mimořádně aktivní činnost v široce rozvětvené organizační základně. Český odboj zde byl mnohem slabší, neboť z Těšínska již v době polského záboru odešlo značné množství českého obyvatelstva, zvláště národně nejuvědomělejších vrstev, které mohly patřit k nosným proudům českého národního odboje. Koncepce obou národních odbojů se podřizovaly plánům svých emigračních vlád v Londýně a počítaly v podstatě s návratem předválečných společensko-politických poměrů. Polský odboj ovšem vycházel až z pomnichovské situace a nebojoval tedy za svobodu Československa, ale za osvobození Těšínska jako součásti polského státu. To bylo též mj. jedním z důvodů, proč spolupráce obou odbojů na Těšínsku téměř neexistovala.

Aktivní obrana rodné půdy proti okupantům a množství krve prolité v tomto boji se Polákům na Těšínsku zdálo být dostatečnými argumenty pro ponechání osvobozeného Těšínska v rámci polského státu. V řadě obcí vystupovaly na jaře roku 1945 z ilegality polské revoluční národní výbory a ujímaly se moci. Na vyšší diplomatické úrovni však byla dohodnuta obnova předmnichovské státní hranice ČSR. S pomocí armády byla tato hranice obnovena i na Těšínsku, ale spory o státní začlenění zdejšího území trvaly ještě několik let.

Příchod Sovětské armády na Těšínsko dovršil porážku německých okupantů, zároveň však předznamenal zásadní změnu společensko-politické situace, neboť ČSR i Polsko se na mnoho let svého poválečného vývoje ocitly pod bezprostředním sovětským vlivem. Ten také nakonec přispěl k odvrácení hrozícího ozbrojeného konfliktu ohledně začlenění Těšínska. Otázka polské menšiny v ČSR a sporného území Těšínska, na němž především žila, tak opět zásadním způsobem ovlivňovala úroveň mezinárodních československo-polských vztahů. Součástí diplomatických jednání byla i otázka Kladska, Ratibořska a Hlubčicka, jež byly jako bývalá německá území přiřčeny Polsku. Na zásah Moskvy došlo po mnoha bezvýsledných jednáních v únoru 1947 k uzavření smlouvy o přátelství a vzájemné pomoci mezi ČSR a Polskem. Její součástí byl dodatkový protokol upravující na základě principu vzájemnosti práva polské národnostní menšiny v ČSR. Patřilo k nim právo ustavit Sdružení polské mládeže a Polský kulturně osvětový svaz (PZKO), jež se na dlouhá desetiletí stal jedinou

organizací sdružující Poláky v ČSR, dále právo rozvíjet polské národní školství, družstevnictví aj.

Ani po podpisu smlouvy nezmizelo ještě napětí ve vztazích vůči polské menšině, kumulované už od prvních dnů svobody. Ke zdrojům neklidu patřila tehdy rozsáhlá propagandistická kampaň vedená z Polska, podněcující naděje místních Poláků na změnu státního začlenění Těšínska. Řadu střetů a vyřizování osobních účtů přinesl rovněž návrat českých repatriantů vyhoštěných v roce 1938 z Těšínska. Připravoval se odsun asi 6 tisíc tzv. polských okupantů, tj. Poláků příšlých na Těšínsko v době polského záboru, v souvislosti s jednáním o smlouvě byl však odsun pozastaven. Velmi ožehavým problémem byla rehabilitace tzv. volkslistářů, kteří z existenčních důvodů přijali podmíněně udělenou německou státní příslušnost. Mnozí z takto postižených Poláků se raději přihlásili i se svými rodinami k české národnosti, aby si usnadnili navrácení československého občanství. Předmětem mnoha ostrých politických sporů se stala i obnova školství v polském jazyce. Obnovení před válkou tak početných polských spolků a sdružení nebylo úřady povolováno, nebyl jim ani vrácen majetek zabavený německými okupanty.

V roce 1947 vystoupili představitelé polské menšiny s požadavkem na obnovení a rozšíření menšinového statutu z doby před válkou. Mělo v něm být zakotveno například přednostní právo autochtonů na práci v regionu, určování národnosti podle původu rodičů a zákaz takto stanovenou národnost vlastním rozhodnutím měnit aj. Československé úřady však tento požadavek nepřijaly. Do řešení národnostní problematiky stále častěji zasahovali čelní představitelé KSČ a svou vstřícností k jednání získali postupně pro KSČ podporu převážné části polské menšiny, čehož dokázali v politických sporech na přelomu let 1947-48 dobře využít. V následujících letech diktatury komunistické strany však bylo Polákům v ČSR dáno zřetelně najevo, že jejich existence jako samostatného politického a správního subjektu orientovaného na Polsko není žádoucí. Tak byl v roce 1951 ostře odmítnut národnostní program P. Cieslara, opírající se o teorii tzv. autochtonů, a jeho autor byl obviněn z "buržoazního nacionalismu" a vyloučen z KSČ.

Na přelomu 40. a 50. let docházelo k rozšiřování počtu polských škol, vzniklo smíšené spotřební družstvo Jednota-Jednosc, zvyšoval se podíl Poláků na

politické a státní moci díky jejich početnému zastoupení ve struktuře KSČ. Vedle deníku *Glos Ludu* začal vycházet i měsíčník *Zwrot*, bylo zahájeno vysílání polské sekce Čs. rozhlasu v Ostravě a začala působit i polská scéna divadla v Českém Těšíně. Aféra s tzv. Cieslarovou platformou však pozice polské menšiny zkomplikovala - teprve v roce 1955 byla KNV v Ostravě přijata zásada dvojjazyčnosti, až v roce 1956 byl dokončen převod majetku bývalých polských spolků atd. Život menšiny se odvíjel prakticky v jediné povolené organizaci PZKO dotované státem, v níž existovaly možnosti pouze pro kulturní a zájmovou uměleckou činnost. V roce 1960 existovalo již 85 polských základních škol se 330 třídami pro 8561 žáků.

Celkový počet Poláků v ČSR klesl podle sčítání lidu v roce 1950 na 72 tisíce, což představovalo 0,6 % obyvatel republiky. V dalších letech docházelo k mírnému poklesu až na 65 tisíc v roce 1970, což představovalo 0,4 % obyvatel tehdejší ČSSR. Mohutný rozvoj těžkého průmyslu v oblasti Ostravska a Těšínska vyvolal rozsáhlou imigraci z vnitrozemí českých zemí a ze Slovenska, takže se pronikavě změnila národnostní struktura území obývaného polskou menšinou. Dalším rušivým krokem byla likvidace Poláky hustě obydleného politického okresu Český Těšín při reformě státní správy v roce 1960 a jeho rozdělení k okresům Karviná a Frýdek s převahou českého obyvatelstva.

Politické oživení v 60. letech se dotklo i polské menšiny, jež začala usilovat o přetvoření PZKO v orgán politické reprezentace Poláků v Československu. V říjnu 1968 byl přijat zákon č. 144 o postavení národností v ČSSR, který jim zaručoval právo na kulturně osvětový rozvoj, na vzdělání v mateřském jazyku a na jeho užívání na úřadech ve smíšených obcích, na sdružování ve vlastních společenských organizacích, na vlastní tisk a informace v mateřském jazyku, na zastoupení v zastupitelských sborech a jiných volených orgánech. Politická práva zakotvená v zákoně však již nemohla být realizována, neboť tomu zabránilo utužení nedemokratického politického systému po vpádu vojsk Varšavské smlouvy. Rozhodující část Poláků v Československu invazi odmítla a zůstala loajální vůči republice. Postupující "normalizace" postihla především vedoucí představitele polské inteligence, kteří byli vyřazeni z veřejného života společnosti. PZKO opět sloužil výlučně pro kulturní a zájmovou činnost polské menšiny, jak to diktovaly podmínky totalitního režimu.

Až téměř do konce roku 1989, kdy se začala rýsovat zásadní změna společenského systému, byla veškerá činnost polské menšiny kontrolována a usměrňována stranickými orgány KSČ a její tisk byl vystaven předběžné cenzuře. Poláci měli sice své zastoupení v orgánech Národní fronty, v národních výborech, v České národní radě i Federálním národním shromáždění, ale činnost jejich jediné povolené organizace PZKO byla záměrně odváděna z oblasti společenskopolitické do oblasti spíše národopisné a kulturní činnosti.

Návrat k systému demokratické společnosti významně ovlivnil i život polské menšiny. V široké a otevřené diskusi byl zhodnocen její dosavadní vývoj, proveden pokus o charakteristiku jejího postavení ve společnosti a nastíněny vývojové perspektivy. Hledání vhodné strategie dalšího postupu se neobešlo bez sporů o strukturu a složení orgánů zastupujících menšinu vůči společnosti. Ani očistný proces přechodu od způsobů jednání vžitých za předchozího režimu ke způsobům a možnostem, jež skýtá otevřená demokratická společnost, nebyl zdaleka bez konfliktů a zdá se, že dosud není ukončen. Je-li tato proměna obtížná pro většinový národ, tím obtížnější je pro národnostní menšinu, neboť přechod na podmínky tržního hospodářství s sebou nese i jevy, jež menšina vnímá s pocitem ohrožení. Náhlá ztráta dosavadních jistot, byť poskytovaných totalitním státem, "internacionalisticky" podmíněných a formálně značně omezených, je menšinou vnímána s pocitem křivdy, neboť mechanismy obrany menšinových zájmů na jedné straně, stejně jako mechanismy uspokojování oprávněných požadavků menšiny na druhé straně se ve společnosti teprve tvoří.

Zastupování polské menšiny převzal pravidelně svolávaný Kongres Poláků v Československu (nyní v České republice), jehož výkonným orgánem je Rada Poláků. PZKO se i nadále orientuje především na kulturně osvětovou činnost. Poláci se po roce 1989 účastnili politické činnosti Občanského fóra, působili v Česko-polské solidaritě a zvláště v politické straně Wspólnota-Soužití-Együttelés, jíž dali četné hlasy ve volbách. Mnozí další jsou aktivně činní v českých politických stranách. Nově byly založeny či obnoveny polské společenské a stavovské organizace - například Sdružení polských učitelů, Svaz polských novinářů, Sdružení polské mládeže, Matice školská, Polští harceři v ČR a mnoho dalších. Bylo vybudováno badatelské centrum pro výzkum polského etnika a

vlastní dokumentační středisko, potřebám polského školství má sloužit nově zřízené Pedagogické středisko.

Sčítání lidu v roce 1991 ukázalo další pokles počtu Poláků v ČSFR - na zhruba 61 tisíc. Jen zčásti to mohla ovlivnit kritéria sčítání v němž byla opět zavedena možnost deklarovat slezskou, příp. moravskou národnost. Dlouhodobé asimilační trendy jsou však zřejmé. K nim přistupovaly i některé další rušivé jevy - například výstavba uhelných dolů na Karvinsku spojená s rozsáhlou migrací, ekologicky necitlivý způsob těžby uhlí vedoucí k rozsáhlým důlním škodám a likvidaci celých obcí kdysi obývaných převážně Poláky, vytváření velkých městských aglomerací typu Havířova, které vstřebaly a rozptýlily obyvatele původních vesnic atd.

Po rozdělení Československa na dva samostatné státy se situace polské menšiny v podstatě příliš nezměnila, neboť Poláci byli vždy soustředěni především v oblasti Těšínska. Vzhledem k úbytku dříve frekventované národnostní problematiky maďarské a rusínské však v nové českém státě nabyla problematika polské menšiny značně na významu, což se projevilo mj. návštěvami nejvyšších představitelů ČR i Polska u Poláků na Těšínsku a nebývalým zájmem státních orgánů a institucí obou zemí o poznání života této menšiny. Je zřejmé, že tento zájem byl zčásti vyvolán mimořádně aktivní činností samotné menšiny a jejích organizací.

V posledních obecních volbách podporovali Poláci na Těšínsku ve značné míře přetvořenou stranu Wspólnota-Koegzystencja, jejímž prostřednictvím získali více než 30 míst v obecních zastupitelstvech i několik starostů obcí. Další Poláci byli zvoleni na kandidátkách českých politických stran. Podobně tomu bylo u posledních parlamentních voleb v roce 1996, kdy získali jednoho poslance prostřednictvím ODS. V prvních senátních volbách byl tento postup neúspěšný, neboť jej ovlivnily příliš rozporuplné názory na podporu vhodného kandidáta.

Postavení polské menšiny v ČR dosud úzce souvisí, i když ne již tak výrazně jako v minulosti, s celkovou úrovní mezistátních česko-polských vztahů. Je v Polsku velmi pečlivě sledováno a případné konflikty jsou vzápětí předmětem intervencí na mezinárodní úrovni, jak tomu bylo například při omezení státních dotací pro polskou menšinu či při jednáních o navrácení majetku polských organizací a spolků. Některé dílčí jevy života menšiny se již staly předmětem

poslaneckých interpelací v polském parlamentu, například údajná šovinistická vražda Wl. Hóty v Jablunkově nebo průtahy s umístěním polské pamětní desky obětem katyňského zločinu v Českém Těšíně.

Analýza tisku polské menšiny v ČR z posledních let dává představu o tom, co menšina pokládá za dosud sporné či nedořešené problémy. Patří sem podle ní nutnost objektivnějšího pohledu na minulost česko-polských vztahů, především na hodnocení vzájemných konfliktů v letech 1918-1920 a 1938-1939. Obvinění předválečné polské politiky z fašismu bylo do značné míry účelově šířeno Komunistickou internacionálou a je příliš jednostranné. Je třeba otevřeně hovořit o dříve zamlčovaných sporech z minulosti, neboť v mnohém ohledu dosud ovlivňují současnou podobu vzájemných vztahů.

Také v současnosti lze najít několik skupin nejzávažnějších problémů. Jednu z nich tvoří požadavky na úpravu zákonných norem v ČR tak, aby náležitě zajišťovaly práva národnostních menšin včetně garance dvojjazyčnosti, menšinového školství a kultury atd. Dosavadní zákony jsou podle mínění Poláků v ČR příliš obecné, jejich konkrétní aplikace příliš závisí na libovůli správních orgánů. Jinou skupinou problémů jsou požadavky na změnu tónu českých sdělovacích prostředků, v nichž lze nezdědkou najít protipolské zabarvení. V posledních letech podle průzkumů veřejného mínění oblíbenost Polska a Poláků u české veřejnosti již zvolna stoupá. Stále je však třeba zlepšovat informovanost obou zemí o sobě navzájem i o národnostní skupině Poláků v ČR, odstraňovat neadekvátní či falešné stereotypy jednoho národa o druhém, nevytvářet obraz nepřítele, ale orientovat se na shodné zájmy. Provedené změny společenského systému v obou zemích dávají zcela nové možnosti pro rozšíření a prohloubení vzájemné spolupráce.

Stálým zdrojem kritiky je zabezpečování polského národnostního školství, které podle názoru Poláků v ČR nestačí uspokojovat jejich potřeby. Nejširší skupinou sporných náhledů jsou některé projevy národnostní diskriminace. Jde o případy údajného porušování mezinárodních úmluv a konvencí oklešťováním občanských práv Poláků v ČR - například průtahy s návratem majetku polských organizací, institucí a spolků, který jim byl zabaven německými okupanty a po válce českými úřady nepředán, nedostatečné státní subvence na rozvoj kultury, sportu, vzdělání a osvěty, necitlivost úřadů při pořádání menšinových akcí,

například při povolování instalace pamětních desek v polštině, občasné projevy protipolského šovinismu (např. urážlivé nápisy na polských budovách), průtahy s vyřizováním cestovních dokladů a povolení k pobytu v ČR, porušování zásad dvojjazyčnosti a mnoho dalších příkladů. Za varovné jsou pokládány analýzy demografického vývoje Poláků v ČR, jež vedou k závěru o rychle postupující asimilaci. Podle názoru polského tisku nejde jen o asimilaci přirozenou, ale o další vlivy, jež ji urychlují - například likvidace poddolovaných obcí s převahou polského obyvatelstva, omezování pracovních příležitostí v regionu atd.

Dalším sporným tématem je postavení polské národnostní skupiny v ČR, především otázka složení a kompetence jejích reprezentativních orgánů. Mělo by rovněž dojít k rozšíření možností komunikace Poláků v ČR s Polskem, pro další existenci menšiny je zřejmě nutná podpora polské vlády a jejích institucí místním polským sdružením. K ožehavým problémům donedávna patřila úprava pohraničního styku mezi oběma zeměmi, zvláště citelně vnímaná na Těšínsku. Postupně jsou odstraňovány pasové a celní bariéry uměle vytvořené v minulosti, byl obnoven malý pohraniční styk a zřízeny další hraniční přechody. Problémem dosud zůstává hraniční odbavování kamionové přepravy, jež překračuje kapacitní možnosti přechodů a vzhledem k rostoucím obchodním a hospodářským stykům obou zemí stále narůstá. Je třeba rovněž urychleně řešit ekologické problémy této oblasti - například navrácení života do řeky Olzy či vytvoření příhraničního ekologického pásma po obou stranách státní hranice.

Přehled všech problémů týkajících se polské menšiny v ČR je samozřejmě mnohem širší, ale i tento stručný výčet dává představu o její aktivitě a rostoucím podílu na řešení mnoha otázek života naší společnosti. Kongres Poláků v ČR se nedávno stal členem-pozorovatelem v poradním orgánu rady Evropy pro národnostní skupiny FUEN. Lze předpokládat, že společenské a politické změny, k nimž v ČR i v Polsku došlo, postupně vytvoří předpoklady pro kvalitativně mnohem vyšší úroveň česko-polských vztahů, v nichž najde své důstojné místo a perspektivu i polská menšina v ČR.

Výběr z použité literatury:

- Borák, M.: Očima Poláků. Československo-polské vztahy v minulosti i v současnosti v zrcadle polského tisku na Těšínsku v letech 1989-1991. Opava 1993 (rukopis).
- Borák, M.: Poláci v České republice a sporná místa v česko-polských vztazích. Slezský sborník, 1995, č. 1-2, s. 67-70.
- Borák, M.: Polská menšina v Československu. In: Menšiny v ČR a v sousedních zemích z perspektivy integrace České republiky do Evropské unie /Menšiny v ČR a Evropě/. Praha 1996, s. 105-113.
- Češi a Poláci v minulosti. I.-II. díl. Praha 1967.
- Gawrecki, D.: Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918-1938. Opava 1995 (rukopis).
- Kaczmarek, U.: Kultura zbiorowosci polonijnych Europy Srodkowej 1945-1989. Warszawa 1991.
- Kolodziej, E.: Dzieje Polonii w zarysie 1918-1939. Warszawa 1991.
- Nástin dějin Těšínska. Ostrava-Praha 1992.
- Slezsko v dějinách českého státu. Opava 1991.
- Strefa pogranicza Polska-Czechy. Procesy transformacji i rozwoju. Opole 1996.
- Zahradnik, S.: Korzenie Zaolzia. Warszawa-Praga-Trzyniec 1992.
- Zahradnik, S.: Struktura narodowosciowa Zaolzia na podstawie spisów ludnosci 1880-1991. Trzyniec 1991.